

ПЕРЕДМОВА

Україна знаходиться на етапі докорінних змін соціально-економічних відносин в організації життєдіяльності країни. Основні інституції країни мусять відповідати цим змінам, сприяти трансформаційним процесам, адаптуватися. Серед них університетська освіта є особливою, оскільки впливає не стільки на соціально-економічні процеси перетворення сьогодення, а головним чином впливає та забезпечує майбуття. При цьому підсистема університетської освіти як складова загальної державно-громадської системи теж перетворюється.

Як визначає В.Г. Кремень, університетська освіта забезпечує майбуття шляхом формування нового покоління професіоналів або, іншими словами, виробляє високоякісний людський (освіта, здоров'я) та соціальний (культура, загальні цінності, сильне громадянське суспільство) капітал [80, с. 17]. Власне, саме людський капітал і є основним ресурсом, який, на глибоке переконання І.А. Зязюна, здатен забезпечити розвиток країни у постіндустріальну, інформаційну епоху.

Таким чином, розвиток університетської системи освіти в сучасних умовах має пріоритетне значення, відноситься до фундаментальних основ у забезпеченні розвитку соціально-економічної системи суспільства [48, с. 148-149].

Університетська освіта утворюється таким осередком освіти, науки та культури у суспільстві, де не тільки відбувається передача знань, умінь та навичок молодому поколінню, формується світогляд, поведінка, але й, власне, закладається доля кожного випускника та майбутнього суспільства.

Якщо наукові дослідження з соціології та екології, валеології та соціальної психології, економіки та політології можуть сприяти ходу соціально-економічних реформ в Україні, то сучасні наукові дослідження з педагогіки дозволять створити передумови для їх успішного здійснення. Консенсус досягається тоді, коли усі учасники процесу соціально-економічних реформ, а це усі прошарки та покоління у суспільстві, готові діяти у відповідності до вимог реальної ситуації, маючи можливість вільного вибору серед альтернативних варіантів, та вбачати в обраних спільних діях найбільш вигідний варіант задоволення власних інтересів, забезпечення власних пріоритетів, поважаючи та враховуючи право інших на відповідний вільний вибір. Власний вибір шляхом партнерства, а не за рахунок іншої особи.

Л.С. Нечепоренко доводить, що тільки на межі різних наукових знань можливо знайти сучасні відповіді та рішення проблем про умови розв'язання конфліктів людини з довкіллям, суспільства з природою [119, с. 47; 120], про спосіб життя, уміння і навички діяти за законами злагоди та гармонії [74].

Значущість вирішення наукової проблеми розвитку системи університетської освіти України ми пов'язуємо із значущістю формування, виховання нового рівня світогляду вільної людини, про необхідність якої висловлюється В.С. Лутай [94, с. 5]. Ми розподіляємо думку К.А. Гельвеція (1715-1771) [116, с. 452-458], що “виховання може все” [31]. Тобто освічена та вихована людина може все, а сам процес виховання, як формулює Л.С. Нечепоренко, є феноменом вічності [119, с. 11]. Не зможемо ми виховати нову людину, яка здатна діяти у гармонії з природним і соціальним середовищем, не зможе існувати цивілізація, неминуча глобальна криза, про що постійно нагадує М.М. Моїсеєв [114].

Стан та перспективи соціально-економічного й політичного розвитку України, сучасних багатовимірних взаємин суспільства й природи, стосунків між людьми у сім'ї, колективі, націями, народами, континентами, партіями, все свідчить про взаємозалежність. Тобто зміни в одній системі негайно викликають ланцюгову реакцію перетворень у сусідніх системах.

Феномени цілісності Всесвіту та взаємозалежності обумовлюють потребу у новій людині як університетської людині. Потрібні універсалісти, всебічно та гармонійно виховані та освічені особистості, які вміють гармонізувати свої дії з довкіллям. В цьому і є об'єктивні причини утворення нових університетів та реорганізації значної кількості інститутів України в університети, на базі яких слід розвивати університетську систему освіти.

В розвинутих країнах принципово змінюється процес накопичення багатства. Воно здійснюється перш за все у знаннях, в освіті, в підготовці соціально розвинутої, компетентної людини, тобто у людському капіталі.

За останні два десятиліття складова робітників, які зайняті у сфері матеріального виробництва, значно знизилась. Проведений В.К. Федорченко аналіз свідчить, що від половини до двох третин економічно активного населення зараз зайнято у сфері надання послуг [172, с. 206-209]. Значна частина “білих комірців” сконцентрована зараз у сфері збору, збереження та переробки інформації, у науці та освіті. Все більшу вагу займають супервисококваліфіковані високооплачувані фахівці

як у високотехнологічному та наукоємкому виробництві, так і в управлінні, науці та освіті. Це так звані “золоті комірці”.

Тобто потрібні такі моделі розвитку університетської системи освіти, які дозволять влаштувати відповідну організацію її саморозвитку, нададуть риси адаптивності, гнучкості, динамізму, забезпечать перехід до стратегії “запобігання можливого ущербу” замість “ліквідації катастроф” як природних, так і соціальних систем, довкілля. Зазначений перехід супроводжується очікуванням значного росту витрат на цілі такої організації освіти. Тому постає питання про межі, про обмеження до умов реалізації моделей розвитку.

Вихідними даними, визначальним положенням розв’язання проблеми є також принцип кормчого, який сформував польський вчений Броніслав Трентовський (1808-1869) [35, с. 334], послідовник Г. Гегеля (1770-1831) [35, с. 64]. Суть принципу полягає в тому, що керівник у своїх діях повинен діяти як кормчий. Він не повинен плити наперекір стихії, він мусить вміло використовувати її для досягнення своїх цілей. М.М. Моїсєєв (1917-1993) [113] підкреслює, що сила кормчого мізерна у порівнянні із силою стихії. Але остання знаходиться у руках кормчого. Використовуючи її правильно, накопичуючи ефект, кормчий може досягти мети [114, с. 103].

Сучасна організація університетської системи освіти повинна базуватися на двох протилежних началах. З одного боку, все більше визначається невідворотність використання ринкових механізмів, але з другого боку, зберігається система обліку та планування. При цьому концепція сталого розвитку в цілому сприймається як цілеспрямований процес. Єдність цих двох протилежностей, як виразно зазначає М.М. Моїсєєв, і є квінтесенцією сучасної стратегії розвитку [114, с. 122]. Тобто сучасна модель розвитку університетської системи освіти базується і на організаційному об’єднанні цілеспрямованості та стихії, а саме – на впровадженні принципу кормчого.

Ключовою характеристикою нової моделі є її постіндустріальність, яка не буде виснажувати природу. Характерною рисою буде взаємоповнення масового конвеєра більш індивідуалізованим виробництвом. І.А. Зязюн підкреслює, що “окремі риси нової моделі вже вочевидь, тому що вона не стільки формується у наукових дослідженнях, скільки вже народжується у надрах старої моделі”. Саме необхідність наукового дослідження обґрунтовується потребою “зберегти, не знищити ці слабенькі ростки, а допомогти їм вийти зі стану екзотики, став широко розповсюдженим та звичним явищем” [52].

В організаційно-педагогічному сенсі університетська система освіти, яка продовжить масовий характер навчання молодого покоління,

набуває риси, за образним та надзвичайно продуктивним висловом І.Д. Бега, “індивідуально зорієнтованого виховання” [13; 14]. І у навчальній, і у трудовій діяльності різко підвищується творче начало. Здатність до творчого вибору є важливішою дією у педагогічній та соціальній культурі, вихованню якої слід вчити та вчитися кожному усе свідоме життя.

Україна як самостійна та незалежна країна існує лише дванадцять років. Але молоде покоління, що прийшло до університетів, народилось сімнадцять років тому, і воно не може чекати. Молоде покоління потребує і виховання, і навчання, яке адекватно відповідає потребам як сьогодення, так і майбуття суспільства. Ми відчуваємо динамічність та невизначеність, неоднозначність та маятниковий характер тих чи інших соціально-економічних перетворень. У всьому світі все вище цінуються індивідуальні успіхи в навчанні. Вони стають все важливішими для кар’єри. Але, як зауважує Г.О. Балл, лише духовні орієнтири, цінності залишаються незмінними, фундаментальними [10, с. 220].

Наше глибоке переконання полягає в тому, що довічні духовні цінності свідомо або несвідомо є підґрунтям кожної педагогічної системи, але сьогодення висвітлює їх майже як єдину та незмінну концептуальну основу виховання та навчання. Актуальність побудови та розвитку сучасної університетської системи освіти, яка ґрунтується, як своєчасно доводить Л.С. Нечепоренко, на послідовному, неухильному та безумовному дотриманні та виконанні у всьому трьох вічних добродійників, якими є Віра, Надія, Любов, стає ще актуальнішим завданням, ніж двісті років тому. Саме тому, що за ці роки у суспільстві майже всі усвідомили, що природні ресурси Планети кінченні і дотримання концепції індустріального розвитку неминуче призведе до екологічної та соціальної кризи. За образним висловом М.М. Моїсєєва, “XX століття – це століття попередження” [112]. Сьогодення потребує нової моделі соціально-еколого-економічного розвитку. Така постіндустріальна модель повинна відповідати концепції сталого розвитку [172, с. 205].

Значні зміни соціально-економічних відносин у суспільстві обумовлюють потребу у підготовці фахівців нових, нетрадиційних для регіону спеціальностей [129, с. 40]. Саме тому виникає значна кількість філій, центрів та інших відокремлених структурних підрозділів провідних університетів, а також і самих університетів у регіонах, що збільшує різноманіття напрямків та форм надання освітніх послуг, надає можливість безпосередньо, на місці здобути освіту за спеціальностями, підготовка з яких була відсутня у регіоні.

На стан та розвиток університетської системи освіти впливають, в основному, процеси на чотирьох рівнях. Процеси на світовому рів-

ні носять глобальний характер та впливають на кожний університет у кожній країні світу. Це обумовлює проблеми глобального характеру, розв'язання яких слід очікувати, в першу чергу, за рахунок європейської та світової інтеграції, на що особливу увагу з боку Міністерства освіти і науки України звертають В.Г. Кремень та В.С. Журавський [46, с. 256].

На національному рівні вплив на кожний з університетів носить національний характер та масштаб. В цьому вимірі Україна займає виключне становище, оскільки окремі університети, що утворюють національну систему університетської освіти, мають власну майже чотирьохсотрічну історію. Але Україна як незалежна держава сформувалась лише дванадцять років тому. Цей дванадцятирічний термін порівняно з чотирьохсотрічною історією має суттєво менший масштаб, навіть з більш ніж сімдесятирічним досвідом за радянські часи. Означене дозволяє проводити науковий аналіз проблем національного рівня, спільних для території сучасної України та характерних для менталітету її населення, не обмежуючись лише дванадцятирічним періодом.

На регіональному рівні доцільно виокремлювати специфічні проблеми, що мають вплив на кожний з університетів регіону України. Доцільність та обґрунтованість наукового аналізу в першу чергу саме регіональних проблем обумовлено тим, що актуальність та значущість, масштаб впливу колективів університетів слід очікувати саме у масштабі регіону. Власні науково-педагогічно-адміністративні кадри регіону краще, ніж хто-небудь, знають власні проблеми університетської освіти, віддані ідеї спільності інтересів мешканців регіону. Як переконливо доводить М. Богачевська-Хомяк, «намагання знайти баланс між науковою діяльністю, освітньою працею та адмініструванням – спільне для науковців усієї земної кулі. Відречення від однієї ділянки загрожує втратою контролю над двома іншими. Треба братися за всі три справи, щоб створити та втримати здоровий баланс у громаді, не втрачаючи можливостей розвитку» [18, с. 6].

На особистому рівні доцільно виокремлювати локальні, суто мінливі проблеми, які мають місце, вплив у кожному з університетів та пов'язані із особистими властивостями лідера, першої особи, та його команди, найближчого оточення. Через вирішення проблем цього рівня і відбувається розвиток університету.

Врахування означеної сукупності проблем у взаємозв'язку та взаємозумовленості дозволяє розраховувати на успіх, на визначення можливості розвитку університетської освіти для забезпечення сталого розвитку України у Європейському просторі.

Університетська освіта функціонує з міцною синергетикою, зі скоригованими сумісними діями, коли загальний вплив зростає більш ніж сума впливів, що виявляє кожний із компонентів окремо. Університетська освіта саморозвивається, продукує необхідні умови існування, досягає зрілості та самодостатності.

Теоретико-методологічною основою процесу сталого розвитку університетської освіти є концептуальна модель з розширеною можливістю обрання схеми-маршруту для здійснення студентами власного, вільного вибору гармонійного, професійного самодослідження і самообґрунтування, мотивації і саморозвитку ним своїх індивідуальних відмінностей, особливостей та неповторної цінності. Одночасно ця модель є передумовою і основою організаційно-педагогічного супроводу гармонійної самореалізації як майбутнього професіонала, так і в цілому самої університетської системи освіти, є підсистемою підтримки прийняття рішень в умовах невизначеності, багатоваріантності та високого ступеня відповідальності за власний особистий вибір.

Як визначає М. Богачевська-Хомяк, “абсолютні вартості існують, але ніхто не має абсолютної певності, які вони і як їх описати. Університет, освіта – це не скупчення абсолютних знань, а засіб до безнастанного пошуку тих знань. Адже мета освіти – вміння вічно вчитися. Законсервовані знання, як і пасивна віра, мертві. З різних маргінальностей нагромаджуються різні форми не тільки бачення, але й їхнього відтворення” [17, с. 10].

Доцільна організація навчально-виховного процесу гармонійної, багатогранної, професійної підготовки, яка спрямована на формування у студента активної, творчої позиції суб'єкта своєї життєдіяльності, який усвідомлює, що його доля знаходиться у його руках, враховує свою неповторну індивідуальну цінність, особисту цінність, здатен жити у гармонії з суспільством (знайти самоцінне, власне, притаманне йому місце у суспільстві) та з природою (відчувати себе невід'ємною складовою цієї природи), усвідомлювати взаємозв'язок та взаємозалежність всього у всесвіті. Ключовою характеристикою інноваційної моделі університетської освіти є концепція її сталого розвитку, коли визначально підвищується творче начало, і яка взаємодоповнює та взаємозбагачує здобутки масового навчання, як образно визначає І.Д. Бех, “індивідуально зорієнтованим вихованням” особистості професіонала на основі незмінних, фундаментальних духовних цінностей, якими є Віра, Надія, Любов, Добро.

Якісна гармонійна професійна підготовка фахівців у вищих навчальних закладах можлива за умов реалізації основних принципів функ-

ціонування та саморозвитку (наступність, неперервність, системність, інноваційність, цілісність та інтегрованість, індивідуальна спрямованість), використання класичних методів (порівняння, композиції та декомпозиції, систематизації, моделювання та прогнозування, узагальнення, інтеграції та диференціації) проектування сучасної інноваційної університетської систем освіти для задоволення потреб особистості та суспільних у певній діяльності в тій чи іншій сфері суспільного розподілу праці.

Як визначає Л.П. Вовк, “університетська освіта – це інтегрування знань” [26, с. 111]. Під університетською освітою надалі розуміємо природно інноваційно розвинутий навчально-науково-виробничо-культурний комплекс як цілісну організаційно-педагогічну систему, компонентами якої є мета, місія, зміст, сутність, елементи разом зі взаємозв’язками, що утворюють структуру, функції і управлінські ієрархічні рівні прийняття рішень, наповнення яких залежить від поєднання заданих та індивідуальних властивостей професійної гармонійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням пріоритетів особистості, традицій та можливостей регіону. Потреба в інтеграції процесів навчання та виховання, наукової та виробничої діяльності, культурного розвитку гармонійної, творчої, активної людини зумовлюється складністю та багатовекторністю розвитку та формування особистості в умовах трансформації соціально-економічних відносин у суспільстві та глобальними процесами з позиції її інтеграції в світовий освітній простір [46].

Реалізація означеної ідеї сприятиме застосуванню базових, фундаментальних положень гуманістичної парадигми освіти, в центрі якої – людина як найвища цінність, яка здатна жити та взаємодіяти у гармонії із суспільством та природою, не позбавляючи цих прав та не за рахунок майбутніх поколінь. Забезпечити якісну та ефективну, гармонійну професійну підготовку фахівців в університетах можливо, якщо її реалізовувати як цілісну організаційно-педагогічну університетську систему освіти.

Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні набувають ефективності і забезпечують сталий розвиток університету і особистостей за умов впровадження цілісної системи психолого-педагогічних і методичних положень та обмежень, принципів та моделей, правил та технологій, тенденцій, концептуальної моделі оцінки якості та критеріїв розвитку, що розроблена з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду проектування та моделювання новітніх освітніх систем та процесів, організаційно-педагогічних та соціально-економічних перетворень і особливостей, виявлення факторів, умов та

тенденцій розвитку науково-навчально-виховного процесу в університетах України.

Для забезпечення сталого розвитку університетської системи освіти слід використовувати методи моделювання, оскільки пряме експериментування небезпечно для майбутнього випускника, бо впливає на його якісні характеристики. Тобто модель є ключовим засобом отримання інформації про можливий стан освітньої системи внаслідок масштабного впливу на неї рішень, які приймає людина.

Утворення моделі – це найважливіший етап розвитку будь-якої теорії. Модель – це не тільки формулювання знань, які вже існують у людині, але й невідомих фактів, котрі ще належить перетворити у знання [111]. Тому однією з важливих задач педагогічної науки є вивчення моделі, здобуття з її допомогою інформації, тих потенційних знань, які у ній закладено.

Все це стосується не лише суто педагогічних, організаційних та математичних моделей. У педагогічній науці добре відомі вербальні моделі. Тільки для здобуття знання з вербальних моделей фахівці використовують не методи математики, а інші засоби пізнання – логіку, асоціації, аналогії тощо.

У процесі розвитку педагогічної науки виникла потреба у вдосконаленні теоретичних та соціально-педагогічних засад, устаткуванні їх засобами передбачення, здатними давати не тільки якісні, але й кількісні оцінки. Потрібна сукупність моделей університетської системи освіти, своєрідна експериментальна установка, яка дозволяла б вивчати її реакції на дії зовнішніх та внутрішніх факторів, викладачів, адміністрації та студентів і встановити межу припустимих дій. Така організація інформаційного забезпечення університетської системи освіти виступає в ролі елементів теоретичного, організаційно-педагогічного забезпечення сталого розвитку, опираючись на досягнення комп'ютерних наук.

Класична спадщина світової та вітчизняної педагогічної науки, досягнення окремих класичних наукових шкіл педагогічної науки є багатограним підтвердженням цієї концепції. Тому свідчить принцип оптимізму та поваги до вихованця А.С. Макаренка, позитивно-емоційна педагогіка В.О. Сухомлинського, педагогіка добра І.А. Зязюна, педагогіка виховання та розвитку особистості через ефект праці К.Д. Ушинського, ідея навчання без “2” В.Ф. Шаталова, педагогіка усунування можливості приниження гідності особистості вихованця В.Г. Кременя, педагогіка співробітництва, педагогіка індивідуально зорієнтованого виховання І.Д. Бежа, педагогіка індивідуалізації навчан-

ня С.В. Кириленко, О.А. Кобенка, А.М. Бойко, О.М. Пехоти, безконфліктна педагогіка Л.С. Нечепоренко, педагогіка творчості С.У. Гончаренка, Г.О. Балла, С.О. Сисоєвої, педагогіка життя Н.Г. Ничкало, педагогіка лідерства О.Г. Романовського, “всестанова” педагогіка виховання П.С. Могилу. Разом з цим відзначимо, що кожна ідея добра своєю реалізацією у практику педагогічної діяльності.

Спираючись на фундаментальність цієї класичної педагогічної спадщини, ми переконались в актуальності та доцільності вивчення студентами концептуальної ієрархічної моделі розвитку університетської системи освіти, яка б адекватно відповідала перехідному, трансформаційному соціально-економічному розвитку України.

У вступі визначено та обґрунтовано актуальність та значущість проблеми, мети, концепції, задач, методології та методів вивчення та дослідження, теоретичного та практичного значення утворення моделей інноваційної університетської системи освіти.

У першій главі проаналізовані можливості моделювання педагогічних процесів, розкрито концептуальну модель оцінки якості та критерії розвитку, сутність методології моделювання процесу розвитку університетської системи освіти, в органічній єдності з моделюванням самої університетської системи освіти, як процесу з об’єктом. Оскільки метою моделювання, а тим самим і призначенням моделі, є розвиток університетської системи освіти через науково обґрунтований вибір шляхів самооновлення, самоорганізації відповідно до визначених етапів її життєдіяльності, то моделювання розвитку є процесом визначення стану об’єкта по його моделі на встановленому інтервалі спостереження.

Тобто результати моделювання університетської системи освіти, спостереження моделі об’єкта на встановленому інтервалі наукового дослідження через їхнє узагальнення і є результатами моделювання змін в об’єкті, що за визначеними параметрами і критеріями характеризують його розвиток. Результатом є сформульована концепція моделювання розвитку та системи університетської освіти.

У другій главі за обраною методологією моделювання університетської системи освіти проведено науковий аналіз концептуальних моделей університетської системи освіти: світові, національні, регіональні та інноваційного змісту. При цьому основна увага історико-педагогічного аналізу приділена відмінності організаційно-педагогічної структури університетів, що є характерною ознакою тієї історичної епохи для задоволення потреб, на виклик якої і відповідала своя “ідея Університету” [28; 33; 49; 56; 122; 217] як концептуальна мо-

дель найвищого рівня університетської системи освіти. Сутність інноваційного змісту університетської системи освіти у контексті історико-педагогічного аналізу якраз і полягає саме в “ідеї Університету” та принципах її досягнення.

У посібнику узагальнені навчальні матеріали, викладені основні висновки, що підтверджують гіпотезу й положення, що покладено у підґрунтя утворення та розбудови Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.